

Från Pippi till punk

13-åringars gränslösa musikaliska värld

Åsa Bergman, doktorand i musikvetenskap

Det är måndag morgon i mitten av november månad och skolbyggnaden som under en fyra veckor lång period är platsen för min forskningsstudie är ännu tom på elever. Ur högtalare på entréplan och första våning strömmar musik. Samtidigt som Vivaldis *Våren* ur *De fyra årstiderna* klingar ut och *Candle in the wind* med Elton John tar vid, släntrar de första eleverna in. Vissa går med sakta men målmedvetna steg mot sina skåp medan andra sätter sig på bänkar under högtalarna i väntan på att skoldagen skall börja. För klass 7B är dagens första lektion matematik och när läraren låser upp dörren kommer de sista eleverna springandes uppför trappan. Efter den inledande genomgången på tavlan får eleverna i uppgift att räkna på egen hand. Vissa kommer igång direkt och börjar räkna koncentrerat, andra pratar med bänkgrannen eller inväntar hjälp från läraren eller någon kamrat. En pojke väger ett tag på stolen samtidigt som han sjunger på en sång, men även han övergår snart till att räkna som de andra. Senare under lektionen skapas ibland små individuella pauser då man slutar att räkna för en stund. Några reser sig och går runt lite, andra växlar några ord med en kamrat som sitter i närheten. En flicka trallar lite för sig själv på en sång hon hittar på i stunden. Texten skapar hon på utifrån betygskriterier i svenska, som sitter anslagna på väggen ovanför hennes plats. Även hon återgår snart till räknandet och arbetsron återfinner sig i takt med att sorlet och sången avtar. På liknande sätt tar en av pojkarna paus lite senare under timmen. Genom att knuffa till kamraten som sitter i bänken bredvid, får han även honom att sluta arbeta. Tillsammans börjar de göra ljud genom att ”ploppa” med pekfingret i munnen, men ganska direkt är läraren där och säger ifrån att de måste fortsätta med uppgiften. Längst fram i klassrummet sitter en flicka med ansiktet nära boken, djupt koncentrerad på att räkna. Att ljudnivån

runt henne stundtals är hög verkar hon inte ta någon större notis om. När läraren meddelar att tiden är ute stänger hon av musiken hon under större delen av lektionen lyssnat på sin bärbara cd-spelare. Hon tar av sig hörlurarna, stoppar ner dem och skivspelaren i väskan och går tillsammans med de andra ut på rast.

Episoden är hämtad från en alldeles vanlig skoldag, en av alla dem jag deltog i som observatör för mitt avhandlingsprojekt: *Musik i ungdomars vardag*. Att musik förekommer i skolmiljö är i sig inte särskilt förvånande, speciellt inte för mig som f.d. musiklärare. Vad som kanske är mer anmärkningsvärt är att så mycket musik skapas av ungdomarna själva och att det sker såväl under lektionstid som på raster. Musikskapande är något som vanligen associeras till en medveten och organiserad handling, en aktivitet som försiggår antingen i en replokal, med hjälp av notpapper och penna, eller vid en dator. I allmänhet förutsätter vi också att den som skapar musik besitter för ändamålet nödvändiga specialkunskaper. Min ambition är att här peka på ett alternativ till detta traditionella synsätt och genom exempel från mitt forskningsmaterial vill jag visa på hur musik skapas i en helt vanligt skolmiljö och av helt vanliga ungdomar. Jag vill också visa på att musikskapande är en naturlig del i 13-åringars vardag och en aktivitet som många gånger fyller en funktion i det sammanhang det sker.

Lite senare under dagen är ungdomarna samlade i korridoren i väntan på att svenskan skall börja. Pojkarna som ofta umgås alla i en stor grupp smågruffar lite med varandra. En pojke får en lite kraftigare stöt än vad han har räknat med och markerar med en min att han är arg och ledsen för det. Direkt är en annan pojke där och kommenterar det inträffade genom att sjunga en bit på sången *Sudda sudda bort din sura min*. Samtidigt som pojkarna småbråkar i ena hörnet av korridoren befinner sig flickorna i en annan del, uppdelade i mindre grupper. De småpratar lite och emellanåt skratrar de tillsammans. Undantaget är de två flickor som med hoppsasteg tar sig fram genom korridoren med armarna krokade i varandra. När de rör sig mot borte delen av korridoren sjunger de på låten *Känn ingen sorg för mig Göteborg*. På väg tillbaka byter de till *Här kommer Pippi Långstrump*. När de sedan vänder en tredje gång övergår de till att sjunga *Vi komma vi komma från pepparkakeland*.

Rasterna är stundtals fulla av musikaliska aktiviteter precis som exemplet ovan visar. Oftast handar det om att musiken integreras i den sociala samvaron eller att den ramar in en lek. I de här sammanhangen är det också påfallande hur barnvisor är överrepresenterade i jämförelse med andra musikaliska genrer.

Eftermiddagens NO-lektion ägnas åt att följa upp ett tidigare besök på Universeum. För att repetera det man lärt sig om hur livet på jorden startade får eleverna i uppgift att illustrera hur detta gått till. Papper och färgpennor delas ut och samtliga börjar jobba, vissa direkt, andra när inspiration så småningom infunnit sig. Alla arbetar olika snabbt och precis som på morgonens matematiklektion tar man sig små individuella pauser, som till exempel när man väntar på att den rätta färgpennan skall bli ledig. Precis som på lektionen tidigare under dagen fylls luckorna i arbetskoncentrationen även här med musik. Hos en grupp pojkar börjar det med ett ord, eller en mening, viskas runt mellan dem. Detta övergår snart till att de simultant börjar göra olika rytmer med händer och fötter. Pennorna som ligger framför dem på bänkarna börjar snart också användas som trumstockar som de spelar med i luften och på bänken framför sig. Leken upphör när läraren kräver att de skall koncentrera sig och arbeta färdigt med uppgiften de fått.

Här är ytterligare ett exempel på hur musik skapas i stunden i något som förefaller vara en lek. Även här fyller musiken en funktion som kommunikationsverktyg.

När skolan slutar vid 15-tiden på dagen försvinner ungdomarna åt olika håll. Några går hem för att läsa läxor eller träffa kamrater. Andra fortsätter till någon fritidsaktivitet som skateboardåkning, fotboll, dans eller ridning. Ytterligare andra är på väg till spellektion eller orkesterverksamhet i kulturskolans regi, eller till rockskolan som håller till i områdets fritidsgård.

Som vi kan se skapas musik i många olika situationer under skoldagarna, både under lektionstid och på raster. Om vi fått fortsätta följa ungdomarna i klass 7B under resten av dagen mer i detalj, hade vi fått bevittna åtskilliga musikaliska aktiviteter. Vissa av dem hade varit i form av organiserad fritidsverksamhet, medan andra hade varit av samma spontana karaktär som

musikskapandet i skolan. Om det även varit möjligt att läsa ungdomarnas tankar, hade det framgått att musik också skapas inne i deras huvud. Melodislingor eller rytmiska sekvenser beskrivs ofta finnas i tankarna och många går, som de själva uttrycker det, omkring med ”musik på hjärnan”. Ibland är det fråga om musik man tycker om, ibland musik man direkt retar sig på.

Musik ett verktyg att hantera tillvaron med

Stor del av ungdomarnas musikskapande sker med utgångspunkt från en speciell situation. Lite förenklat skulle man kunna säga att ungdomarna hanterar sin tillvaro med hjälp av musik. Den musik som skapas under lektionerna fungerar ofta som ett verktyg med vilket ungdomarna förhåller sig till bland annat den givna tidsramen. Tid är ju som bekant något centralt i skolans verksamhet och hur en enskild lektion gestaltar sig är delvis beroende av hur lång den är. Det är inte alltid koncentrationen infinner sig som på beställning i samma stund som en lektion börjar och det kan dessutom vara svårt att bibehålla uppmärksamheten under ett helt lektionspass. De pauser som uppstår till följd av luckor i koncentrationen fylls påfallande ofta med musik i form av sång eller rytmiska lekar, ibland i kombination med rörelse. Hos vissa individer är detta ett vanligt förekommande fenomen, medan det hos andra är mer sällsynt. Ibland skapas musiken av en ensam individ och ibland av två eller flera stycken tillsammans. Hur mycket musik som förekommer varierar från lektion till lektion och är delvis beroende av ämnets karaktär men också på vilka krav som läraren i det aktuella ämnet ställer. Av alla regler i skolan är kanske den viktigaste och mest påtagliga att det skall vara tyst på lektionerna. Att sjunga, hitta på små rytmiska lekar eller sitta och ”ploppa” med fingret i munnen innebär i praktiken att den regeln bryts. I vissa situationer förefaller också syftet med den musikaliska aktiviteten vara att provocera eller åtminstone tänja lite på gränserna för lärarens tålmod. Musik blir då ett effektivt verktyg med vilket man ifrågasätter de regler som finns i skolan.

Det är samtidigt inte alltid som musik har en negativ inverkan på arbetsron och många upplever t.o.m. att koncentrationsförmågan ökar när de lyssnar på musik. Flickan som på matematiklektionen lyssnar på musik i sin bärbara cd-spelare berättar att hon gör det för att avskärma sig från omvärlden, eftersom hon räknar bättre då. Med hjälp av musik skapar hon sig på så sätt en frizon. Genom att lyssna på musik från den bärbara cd-spelaren sänds också signaler som – Låt mig vara ifred, jag vill vara för mig

själv. Detta är särskilt tydligt på raster och i kombination med att någon genom sitt kroppsspråk distanserar sig från kamraterna runtomkring.

Musikskapande på rasterna fungerar annars ofta som en slags social markör eller ett verktyg i samvaron med kamrater. Att skapa musik tillsammans två och två eller flera stycken är ett sätt att visa omvärlden att vi hör ihop. Flickorna som sjunger när de tar sig fram med hoppsteg i korridoren är ett exempel på det, liksom pojkarna som på NO-lektionen gör en rytmisk lek. Samtidigt som man kommunicerar med varandra med hjälp av musik, tydliggörs vem som är med i den sociala gemenskapen och vem som inte är det. Musikens kommunikativa funktion är påtaglig i alla sociala sammanhang, också i den situationen där en av pojkarna blir lite extra tilltryckt under en brottningsmatch i korridoren. Pojken som då sjunger *Sudda sudda bort din sura min* bekräftar att han uppmärksammat sinnesstämningen hos sin kamrat. Många gånger är det lika självklart för ungdomarna att kommentera något genom att sjunga, som det är för dem att uttrycka sig enbart med hjälp av ord.

Med ett ben kvar i barndomen

När musik skapas i en privat lektionspaus eller i en social situation är det ofta frågan om korta sekvenser eller musikaliska fragment. Påfallande ofta finns varken någon tydlig början eller ett direkt slut. Ibland händer också att musik som initieras av en individ i ett speciellt sammanhang lite senare samma lektion, eller längre fram på dagen tas upp av någon annan.

Det som kanske ändå är mest uppseendeväckande i fråga om ungdomarnas spontana musikskapande är att det i så hög grad sker med utgångspunkt från barnvisor. Även om en hel del pop-melodier, gamla som nya, förekommer är barnvisor klart överrepresenterade. Det är också vanligt att barnvisor och poplåtar blandas på liknande sätt som i exemplet med de två flickorna i korridoren som refererats till tidigare. Viss del av den musik som skapas hittas också på i stunden som i exemplet med flickan som utifrån betygskriterier på väggen hittar på en sång.

13-åringar räknas i de allra flesta sammanhang som ungdomar och en allmänt förekommande uppfattning är att ungdomsmusik är synonymt med rock- och populärmusik. Och visst, när jag frågar mina informanter vilken musik de helst lyssnar på visar det sig att stilar inom pop- och rockgenren rent smakmässigt är överrepresenterade. Flickorna visar generellt sett ett stort intresse för mainstream eller hit-listmusik medan flertalet av pojkarna uppger att de föredrar punk. Så varför är då barnvisor en så viktig

utgångspunkt för musikskapandet? Ja kanske är det vid närmare eftertanke inte så anmärkningsvärt som det först verkar. En förklaring kan vara att även om vi tänker på 13-åringar som ungdomar, så är det ganska nyligen de uppfattades som och identifierade sig med att vara barn. I mina samtal med ungdomarna är det påfallande ofta som de berättar att deras musiksmak genomgått en förändring det senaste året. Får man tro dem själva hänger det ihop med nya umgängesmönster eller fritidsintressen, vilket i sin tur kan förklaras med att de blivit ungdomar. Övergången till ungdomslivet ligger alltså nära i tiden och kanske är det t.o.m. så att de fortfarande står med ett ben kvar i barndomen. Utifrån det perspektivet förefaller det helt naturligt att barnvisor står i centrum för 13-åringars musikskapande. Betänker man dessutom att den samlade musikaliska erfarenheten i 13-års ålder i stor utsträckning utgörs av barnvisor är det heller inte så märkligt att dessa spelar en viktig roll. Dessutom kan vi ju konstatera att musikskapande ofta förekommer i lekar och där har barvisan alltid haft en naturlig plats.

Musikskapande en gränslös aktivitet

Genom ett antal exempel från mitt forskningsmaterial har jag visat på hur ungdomar i 13-års ålder skapar musik under skoldagarna, både på lektioner och under raster. Med musiken som verktyg gör man motstånd mot skolans regler, skapar sig en ljudmässig frizon, markerar tillhörighet kamrater emellan, eller på annat sätt kommunicerar i sociala situationer. Kort uttryckt hanterar ungdomarna sin tillvaro med hjälp av musik.

De musikaliska aktiviteterna som jag väljer att lyfta fram i texten är av helt annan karaktär än de vi normalt förknippar med att skapa musik. Musikskapande i traditionell mening är kopplad till en medveten handling utförd av någon med särskilda kunskaper om musik. Det som jag beskriver är snarast det rakt motsatta dvs. spontana och omedvetna handlingar utförda av ungdomar med skiftande musikaliska erfarenheter. Med andra ord är musikskapande, så som det gestaltar sig i ungdomars verklighet, en gränslös aktivitet i många avseenden.

Jag vill avsluta med att än en gång påtala vikten av att utvidga termen musikskapande till att inrymma allt människor och i det här fallet ungdomar gör med musik. Att erbjuda ett alternativ till det traditionella sättet att definiera musikskapande är viktigt, inte minst för att kunna förstå vad musik fyller för funktion i ungdomars liv.